

Προκόπιος: Ο μεγάλος ιστορικός της βασιλείας του Ιουστινιανού.

Γράφει ο Μάριος Νοβακόπουλος, διεθνολόγος, μεταπτυχιακός φοιτητής
Βυζαντινής ιστορίας

Σε ορισμένες χρονικές περιόδους, ειδικά τους περασμένους αιώνες οπότε η επιμελής μόρφωση και η συγγραφή ήταν προνόμιο σχετικά λίγων, αναδεικνύονταν συγκεκριμένες προσωπικότητες στις οποίες έπεσε η τιμή και το καθήκον να καταγράψουν και να αφηγηθούν τα γεγονότα στις ερχόμενες γενιές. Ανάμεσα τους ξεχώριζαν λίγες, ή και μία και μοναδική, των οποίων η μαρτυρία εκτιμήθηκε ιδιαιτέρως από τους επιγόνους τους για την πληρότητα και αξιοπιστία της. Το όνομα του Ηροδότου είναι ταυτισμένο με τους Περσικούς πολέμους και του Θουκυδίδου με τον Πελοποννησιακό, ενώ ο Αρριανός θεωρείται ο σημαντικότερος ιστορικός της Αλεξανδρινής εκστρατείας, αν και δεν είναι ο μόνος. Με τον ίδιο τρόπο στην πρώιμη «βυζαντινή» εποχή και δη κατά την βασιλεία του Ιουστινιανού, διακρίνουμε το πρόσωπο του Προκοπίου.

Ο Προκόπιος γεννήθηκε, όπως και ο Ευσέβιος, στην Καισάρεια της Παλαιστίνης κατά το έτος 500. Έλαβε νομικές σπουδές, ενώ όπως δείχνει το έργο του, απέκτησε ευρύτατη κλασική παιδεία. Με την πάροδο του χρόνου θα σταδιοδρομήσει στην Κωνσταντινούπολη ως ιλλούστρος και συγκλητικός, όμως η πιο σημαντική του θέση, από την οποία προκύπτει

και μεγάλο μέρος του ιστορικού του έργου, ήταν αυτή του προσωπικού γραμματέως του στρατηγού Βελισαρίου. Ο Βελισάριος ήταν, καθ' ομολογίαν, ο μεγαλύτερος αξιωματικός του Ιουστινιανού και εκ των κορυφαίων όλης της ρωμαϊκής ιστορίας, χάρη στον Προκόπιο λοιπόν έχουμε λεπτομερείς περιγραφές των εκστρατειών και των κατορθωμάτων του. Ο Προκόπιος θα ζούσε από κοντά πολλά σημαντικά γεγονότα όπως η στάση του Νίκια (532) και η μεγάλη πανώλη (540), ενώ θα γνώριζε εκ του σύνεγγυς το βασιλικό ζεύγος του Ιουστινιανού και της Θεοδώρας. Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τον θάνατο του – οι εκτιμήσεις κυμαίνονται από το 554 ως το 565.

Εργογραφία.

Ο Προκόπιος άφησε πίσω του τρία έργα, τα οποία αποτελούν μνημεία τόσο ιστορικής όσο και φιλολογικής αξίας, στον βαθμό που κερδίζει τον τίτλο του τελευταίου «αληθινού» ιστορικού της υστερού αρχαιότητας. Είναι τα «Υπέρ των πολέμων», «Περί Κτισμάτων» και «Ανέκδοτα».

Το «Υπέρ των Πολέμων» γράφτηκε κατά βάση με τις ημερολογιακές σημειώσεις του Προκοπίου, ο οποίος, όπως ήδη αναφέρθηκε, ήταν γραμματέας του Βελισαρίου. Παρ' ότι οι εκστρατείες κατά των Περσών, των Βανδάλων και των Οστρογόθων καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος του έργου, ο Προκόπιος αναφέρεται και στην πολιτική σκηνή της Κωνσταντινουπόλεως ή ό,τι άλλο σημαντικό λαμβάνει χώρα την περίοδο που πραγματεύεται, ενώ περιγράφει σημαντικές εθνογραφικές αναφορές για τους διαφορετικούς λαούς με τους οποίους έρχεται σε επαφή η αυτοκρατορία. Λόγω της θέσεως του είχε στη διάθεση του ευρύ αρχαιολογικό υλικό, όπως και μαρτυρίες των πρωταγωνιστών. Ο Βελισάριος περιγράφεται αρκετά υμνητικά, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο μέρος του συγγράμματος. Ύστερα από την ανάκληση του από τον Ιουστινιανό, ο Προκόπιος τον αντιμετωπίζει πιο κριτικά, στο όγδοο και τελευταίο δε βιβλίο του «Υπέρ των Πολέμων» φαίνεται ότι «ο θαυμασμός που τον διακατείχε για τον ήρωα του δίνει την θέση του στην απογοήτευση» (Απόστολος Καρποζήλος).

Στο πόνημα του «Περί Κτισμάτων» ο Προκόπιος γράφει, κατά βασιλική παραγγελία, έναν πανηγυρικό του οικοδομικού έργου του αυτοκράτορος Ιουστινιανού. Αποτελεί έργο θησαυρό για τους αρχαιολόγους, καθώς δίνεται πλήθος πληροφοριών για κτίσματα που δεν υπάρχουν σήμερα. Στα πλαίσια βέβαια της εξυψώσεως του αυτοκράτορος, αποδίδει

στον ίδιο και έργα των προκατόχων του, του Ιουστίνου Α΄ και του Αναστασίου. Στο «Περί Κτισμάτων», έργο έξι βιβλίων, συναντούμε εκκλησίες, οχυρά, γέφυρες, υδραγωγεία, λιμένες, δημόσια έργα κάθε είδους. Αποκορύφωμα όμως είναι η λεπτομερής και μεγαλειώδης περιγραφή της Αγίας Σοφίας, του *magnum opus* του οικοδόμου βασιλέως. Η έκταση των πληροφοριών για κάθε έργο ποικίλει σημαντικά, ανάλογα με την σημασία του ή εάν ο Προκόπιος το είχε επισκεφθεί προσωπικά. Το «Περί Κτισμάτων» ανακλά την επίσημη αυτοκρατορική ιδεολογία για την αντιστοιχία ιδιοτήτων του Θεού στον αυτοκράτορα, ο οποίος με τόσα πολλά και σημαντικά οικοδομήματα, ιερά τε και κοσμικά, γίνεται μέτοχος του χαρίσματος του δημιουργείν. Το έργο χρονολογείται μεταξύ 554 και 561, αναλόγως της εκτιμήσεως διαφόρων βυζαντινολόγων.

Το τρίτο και πλέον αμφιλεγόμενο έργο του Προκοπίου, τα «Ανέκδοτα» ή «Απόκρυφη Ιστορία», για πολύ καιρό προβλημάτιζε ιστορικούς και φιλόλογους. Γραμμένα πιθανότατα πριν το «Περί Κτισμάτων» και την περάτωση του 8ου και τελευταίου τόμου του «Περί Πολέμων», τα «Ανέκδοτα», όπως μαρτυρεί το όνομα τους, παρέμειναν κρυφά από τον συγγραφέα και έτσι παρέμειναν για αιώνες, και μόλις τον 10ο αιώνα θα υπάρξει αναφορά στο ρωμαϊκό λεξικό «Σούδα». Σε πνεύμα διαμετρικώς αντίθετο με τα δύο προηγούμενα έργα του, τα οποία και εξεδόθησαν δημοσίως ενώ ζούσε ο συγγραφέας, τα «Ανέκδοτα» αποτελούν μία δριμύτατη κριτική εναντίον του Ιουστινιανού και όλου του κύκλου του, από την Θεοδώρα και τον Βελισάριο μέχρι τους αξιωματούχους της αυλής. Η ελεύθερη κριτική του – δεν προοριζόταν για τα μάτια αναγνωστών της εποχής, άρα ο Προκόπιος μπορούσε να εκφραστεί αυθόρμητα – εκτιμάται ως αντίβαρο στους επαίνους με τους οποίους συνήθως κοσμείται ο Ιουστινιανός για την βασιλεία του. Τα «Ανέκδοτα» όμως πολύ συχνά εκπίπτουν σε επίπεδο λιβελλογραφήματος, με ιστορίες για τον δαιμονικό αυτοκράτορα που στοίχειωνε τα ανάκτορα κρατώντας το κεφάλι του στα χέρια του ή με πορνογραφικές περιγραφές του προτέρου βίου της Θεοδώρας, ως θεατρίνας και εταίρας χαμηλής υποστάθμης. Για καιρό είχαν διατυπωθεί αμφιβολίες για το εάν το έργο ήταν όντως του Προκοπίου, όμως η φιλολογική ανάλυση πιστοποιεί πέραν αμφιβολιών πως γράφτηκε από το ίδιο χέρι που συνέθεσε τα άλλα δύο βιβλία του. Ο Ιουστινιανός και η κυβέρνησή του κατηγορείται για απληστία, διαφθορά, ηθική κατάπτωση και ανικανότητα στη διαχείριση των οικονομικών κυρίως πραγμάτων. Ο Προκόπιος δεν παραλείπει να κατονομάσει τον βα-

σιλέα ως υπεύθυνο και για τις φυσικές καταστροφές που έλαβαν χώρα επί των ημερών του.

Η αρνητική στάση του Προκοπίου απέναντι στον Ιουστινιανό, διαμετρικά αντίθετη από εκείνη των δημοσίων έργων του, έχει ερμηνευτεί με διαφόρους τρόπους. Ο συγγραφέας προερχόταν από την παλαιά συγκλητική αριστοκρατία, η οποία ήταν απολύτως υποταγμένη εκείνη την περίοδο και θεωρούσε τον ταπεινής καταγωγής Ιουστινιανό ως σφετεριστή. Ακόμη, ίσως κάποια στιγμή ο Προκόπιος να έπεσε σε δυσμένεια και να περιθωριοποιήθηκε από το αυλικό περιβάλλον ή και το ίδιο το βασιλικό ζεύγος, κάτι που θα του έδινε ισχυρά κίνητρα να αναπτύξει την σφοδρή αντιπάθεια που γίνεται εμφανής στα «Ανέκδοτα». Ίσως πάλι αυτή να ήταν η αληθινή θέση του Προκοπίου εξ αρχής, την οποία όμως ως κρατικός αξιωματούχος απέκρυπτε, γράφοντας στο «Υπέρ των Πολέμων» και το «Περί Κτισμάτων» ό,τι θα ήθελε να ακούσει ο ηγεμών του. Τέλος, έχει ειπωθεί πως ο Προκόπιος συνέθεσε τα «Ανέκδοτα» σε μία περίοδο ου εξυφαινόταν συνωμοσία κατά του Ιουστινιανού, οπότε θα τα χρησιμοποιούσε ως αποδεικτικό στοιχείο της εχθρότητος του προς αυτόν, ώστε να μην τον πειράξει η επόμενη ηγεσία εάν το σχέδιο της πετύχαινε.

Φιλολογική ανάλυση.

Το έργο του Προκοπίου έχει πολύ εμφανείς επιρροές από την αρχαία ελληνική γραμματεία, της οποίας ήταν βαθύς γνώστης. Διακρίνει τον μύθο από την ιστορία και κηρύσσει πως στόχος της τελευταίας είναι πριν και πάνω από όλα η αλήθεια: «πρέπειν τε ηγείτο ρητορική μεν δεινότητα, ποιητική δε μυθοποιίαν, συγγραφή δε αλήθειαν». Στα κείμενα του φαίνεται η μίμηση της γλώσσας και των προτύπων του Ηροδότου, του Διοδώρου και κυρίως του Θουκυδίδου. Η περιγραφή από τον τελευταίο του λοιμού των Αθηνών επί Περικλέους ανταναλάται στην αντίστοιχη του Προκοπίου για τον λοιμό του Ιουστινιανού. Η γλώσσα του είναι αττική, κάτι που θα συνεχίσουν μέχρι την τελική Άλωση όλοι οι λόγιοι (ιδίως μη εκκλησιαστικοί) συγγραφείς της Ανατολικής Ρώμης. Ο Προκόπιος ακολουθεί την αρχαία παράδοση τόσο πιστά που δίνει εξηγήσεις για χριστιανικούς όρους όπως «μοναχός» και «εκκλησία», που είναι αυτονόητο πως θα γνώριζαν οι αναγνώστες του αλλά είχαν άλλη σημασία την κλασική εποχή.

Το έργο του Προκοπίου κάνει εμφανή την χριστιανική πίστη και κοσμοθεωρία του συγγραφέως, εκθέτοντας προκηρύξεις για το ανεξαιρεύνητο της φύσεως και το βέβαιο της παντοδυναμίας και αγαθότητας του Θεού, την πίστη στα θαύματα και τους αιωνούς. Από την άλλη αναρωτιέται γιατί ο Θεός επιτρέπει το κακό στον κόσμο (με αφορμή την άλωση της Αντιοχείας από τους Πέρσες το 540), καταδικάζει τους διωγμούς των αιρετικών, ενώ οι λίγες σχετικά αναφορές του στην θρησκεία και η έμφαση στον παράγοντα τύχη έχει κάνει ορισμένους βυζαντινολόγους για έναν άνθρωπο σκεπτικιστή ή αγνωστικιστή. Για άλλους αυτά τα τελευταία στοιχεία δε συνιστούν αμφιβολίες για την πίστη του Προκοπίου, απλώς απορρέουν από την μίμηση των αρχαιοελληνικών προτύπων.

ΠΗΓΕΣ

Απόστολος Καρποζήλος, «Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι», τ. Α', σελ. 369-387

Εγκυκλοπαίδεια ΔΟΜΗ 1973

Wikipedia

Πηγή : www.antibaro.gr/article